

**ESAD ĆIMIĆ: ERAZMOVSKI INTELEKTUALAC I ČOVJEK NA DOBITKU**

**ESAD ĆIMIĆ: THE INTELLECTUAL OF ERASMUS' CALIBER AND A WINNER MAN**

**Sažetak**

*O duhovnim velikanima i ljudima sudbine, o slobodi i vlasti – moći, o društvenoj ulozi i javnom angažmanu intelektualaca, od Sokrata i Erazmusa, preko Galileia, Markantuna de Dominisa i Voltaira do Karla Poppera i Sartrea – ispisane su mnoge studije i knjige, vodile su se i vode žestoke rasprave. Uvijek je u meritumu spora: da li intelektualac ima etički legitimitet i ispravan kritički stav u svom javnom djelovanju; da li svoj intelekt i etos stavlja u službu čovjeka, dostojanstva, istine i pravde, kada prosuđuje i problematizira egzistencijalne i esencijalne teme, vječne i vremenite pojave, kao što su: nacija, pravda, filozofija, moral, religija, svjetonazorska, povijesna i socijalna pitanja. Ćimić, od objave svoje disertacije i prvih empirijskih istraživanja o hrvatsko-katoličkim, srpsko-pravoslavnim i bošnjačko-muslimanskim sklopovima svijesti, te pojavljivanja knjige „Politika kao sudbina“ uživa ugled „nepodobnog intelektualca“, disidenta, heretika, nepoćudnog sveučilišnog profesora, koji pomalo „kvari mladež“, prkosi vlasti, pa su ga zbog takvog „znanstvenog karaktera“ i opće „neprilagodljivosti“, prvo, protjerali sa Sarajevskog sveučilišta, zatim prognali s Beogradskog univerziteta i na kraju kao ravnatelja istjerali s Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Za razliku od nacionalistički ostrašćenih intelektualaca i vladara – moćnika pomračena uma, Esad Ćimić u svojim knjigama, najširoj kulturnoj i znanstvenoj javnosti, a studentima u Sarajevu, Zagrebu, Splitu, Zadru, Ljubljani i Beogradu, cijelog profesorskog vijeka izlaže jedan drugi i drukčiji, otvoreni i nadasve humanistički horizont mišljenja, bilo da tematizira/problematizira psihološke i filozofske aspekte religije ili socijalne i povijesne aspekte nacije. U izučavanju religijskih fenomena Ćimić smatra da „ne treba govoriti niti za niti protiv religije, nego o religiji“ („Drama ateizacije“). O religiji i crkvi, kao faktoru etničke identifikacije i diferencijacije u jugoslavenskom društvu, malo je tko*

poput Esada Ćimića iznio toliko oštroumnih zapažanja, socioloških analiza i smionih humanističkih poruka. O religiji i naciji, između ostaloga, vodio je i dva znanstveno-istraživačka projekta: „Konfesije i rat“, te „Religija i nacija: katolici, pravoslavni i muslimani“. Zbog svega što je izgovorio i napisao – Esada Ćimića s pravom možemo svrstati u niz blistavih erazmovskih intelektualaca i ljudi na dobitku.

**Ključne riječi:** Esad Ćimić, sociologija religije, intelektualac, religija, erazmovski intelektualac, moral, etnička identifikacija i diferencijacija

### **Summary**

Many books have been written and many fierce disputes led, and still ongoing, about spiritual leading figures and fateful people, about the freedom and power, role in society and public engagement of intellectuals, from Socrates and Erasmus, over Galileo, Marco Antonio de Dominis and Voltaire, to Karl Popper and Sartre. The question: does intellectual possess the ethic legitimacy and correct critical attitude in his public activities; does he put in service of man, dignity, truth and justice his intellect and ethos, when judging and problematising the everlasting essential issues, eternal and temporary phenomena, such as: nation, justice, philosophy, moral, religion, worldview, historical and social issues, are is always in the merit of things. Ćimić, since the publication of his dissertation and first empirical research on the Croatian-Catholic, Serbian Orthodox and Bosniak-Muslim circuits of consciousness and publishing of the book *Politics as Destiny*, has been enjoying a reputation of “politically unsuitable intellectual”, dissident, heretic, unpalatable university professor, who slightly “corrupts youth”, defies the authorities, and due to such “scientific nature” and general “incompliance” he was first, expelled from the Sarajevo University, then banished from the Belgrade University, and in the end, as a director, expelled from the Institute for Social Research, University of Zagreb. Unlike impassionate nationalist intellectuals and rulers - powerful persons with demented mind, during the course of professorial career, Esad Ćimić in his books presents other and different, open and above all humanistic horizon of thought, whether dealing with/discussing the psychological and philosophical aspects of religion, or social and historical aspects of nation to the general cultural and scientific public, and to the students in Sarajevo, Zagreb, Split, Zadar, Ljubljana and Belgrade. In his studding of re-

*ligious phenomena, Ćimić believes that “one should not be talking either for or against religion, but about the religion” (Drama of the Atheism Imposing Process). About religion and the Church, as the factor of ethnic identification and differentiation within the Yugoslav society, Esad Ćimić presented an abundance of sagacious observations, sociological analysis and bold humanistic messages. Among other things, he led two research projects on religion and nationality: Religions and War, and The Religion and Nation: Catholics, Orthodox and Muslims. Because of everything he wrote and uttered - one can rightfully assign Esad Ćimić, into a series of brilliant intellectuals of Erasmus’ caliber and people who are winners.*

**Key words:** *Esad Ćimić, sociology of religion, intellectual, religion, intellectual of Erasmus’ Caliber, moral, ethnic identification and differentiation.*

*Nije religija civilizirala čovjeka,  
nego je čovjek civilizirao sebe kroz religiju.*

E. Ćimić

O duhovnim velikanima i ljudima sudbine, o slobodi i vlasti – moći, o društvenoj ulozi i javnom angažmanu intelektualaca, od Sokrata i Erasmusa, preko Galileia, Markantuna de Dominisa i Voltairea do Karla Poppera i Sartrea – ispisane su mnoge studije i knjige, vodile su se i vode žestoke rasprave. Uvijek je u meritumu spora: da li intelektualac ima etički legitimitet i ispravan kritički stav u svom javnom djelovanju; da li svoj intelekt i etos stavlja u službu čovjeka, dostojanstva, istine i pravde, kada prosuđuje i problematizira egzistencijalne i esencijalne teme, vječne i vremenite pojave, kao što su: nacija, pravda, filozofija, moral, religija, svjetonazorska, povijesna i socijalna pitanja.

Takve rasprave posebno su se rasplamsale u XX stoljeću, stoljeću triju totalitarizama: fašističkog, nacističkog i komunističkog (boljševičkog), koji su, sada to znamo, u ime triju totoma: države, nacije i radničke klase (proletarijata) odnijeli više od stotinu milijuna ljudskih života. Camus je pisao, prvo u *Mitu o Sizifu* (1942), a kasnije u *Pobunjenom čovjeku* zapisao da je «dvadeseti vijek najluđi vijek u povijesti čovječanstva. Zašto? Zato što je čovjek u njemu

najviše ubio ljudi svojom rukom. A zašto i kako je to moguće? Moguće je jer je princip apsurdna na djelu.»<sup>1</sup>

Kolika je i kakva, u suvremenom svijetu, uloga intelektualaca? Jesu li, možda, neki (ili mnogi) u svom javno-intelektualnom djelovanju postupali po «načelu apsurdna»; jesu li iznevjerili naša očekivanja; da li je posrijedi izdaja intelektualaca<sup>2</sup> i nisu li, najzad, mnogi podlegli «iskušenju neslobode»<sup>3</sup>, pa su čak i zloupotrijebili svoj intelektualni utjecaj i moć.

O javnoj upotrebi uma i ulozi intelektualaca u novijoj svjetskoj povijesti, najčešće se raspravljalo u europskim intelektualnim krugovima. U tom kontekstu vrijedi na početku istaknuti Sartreov *Pledoaje za intelektualce*, u kojem kaže da se «...u izvornom smislu cjelina intelektualaca pojavljuje kao skup ljudi koji su *stekli nekakvu poznatost radovima* u vezi s intelektom (prirodnom znanošću, teorijom znanosti, medicinom, književnošću itd.) i koji tu poznatost zlorabljuju za nadilaženje svojeg područja i za kritiku društva i etabliranih moći, u ime neke globalne i dogmatične (neodređene ili precizne moralističke ili marksističke) koncepcije čovjeka.»<sup>4</sup>

O tome kako su neki «ugledni intelektualci» zloupotrijebili svoju «poznatost», stavili svoj um u službu laži i zavoda, od Erazma Rotterdamskog do Julijana Bende, napisano je nekoliko blistavih knjiga. Opet, s druge strane, u tim «skupinama ljudi» postoje i intelektualci koji časno i logično, argumentima i dosljedno «vrše kritiku društva i etabliranih moći», ne odričući se univerzalnih humanističkih načela, u javno-intelektualnoj misiji nisu se ni kompromitirali niti odrekli svojih «ranih radova», nisu «švercali vlastitim životima» (Kangrga).

U europskom duhovnom i društvenom horizontu takvu kategorizaciju intelektualaca, čini se, da je najcjelovitije izložio *homo sociologicus*, ugledni njemački sociolog i utjecajni liberalni intelektualac Ralf Dahrendorf, u već

---

<sup>1</sup> Treba znati da je ovaj francuski pisac, esejist i dramatičar sudionik francuskog pokreta otpora i da se njegove tri knjige: *Stranac*, *Kaligula* i *Mit o Sizifu* svrstavaju u *ciklus apsurdna*. U vremenu nestanka i iščezavanja mnogih vrijednosnih uporišta, Camus traga za pozitivnim vrijednostima. Više o Camusovu promišljanju apsurdna vidjeti: Žmegač: Viktor: *Prošlost i budućnost XX stoljeća*, MH, 2010.

<sup>2</sup> Zanimljivo je da je Julijan Benda svoju epohalnu knjigu *Izdaja intelektualaca* napisao još 1929, a kod nas je prevedena i objavljena tek 2007, izd. Politička kultura, Zagreb.

<sup>3</sup> Dahrendorfov termin, temeljna sintagma njegove knjige *Iskušenja neslobode*, *Intelektualci u doba kušnje*, predgovor: Puhovski, Žarko: *Prometej*, Zagreb, 2008.

<sup>4</sup> Sartre, J. P.: *Pledoaje za intelektualce*, *Filozofske i političke rasprave*, ŠK, Zagreb, 1981.

spomenutoj knjizi *Iskušenja neslobode*, znakovitog i eksplicirajućeg podnaslova *Intelektualci u doba kušnje*.

Upravo po kriteriju onoga što su govorili i pisali, te kakva su stajališta zauzimali «u doba kušnje», autor intelektualce svrstava u pet kolona, a oni čine *Societas Erasmiana*; članovi: Raymond Aron (1905–1984), Isaiah Berlin (1909–1997), Karl Popper (1902–1994), Norberto Bobbio (1909–2004), Jan Patočka (1907–1977), Theodor W. Adorno (1903–1969), Hannah Arendt (1906–1975) itd; kandidati, vanjski članovi, potpomažući članovi, odbijeni članovi (str. 213).

U svim intelektualnim kategorijama, pred čitateljima redaju se civilni i angažirani intelektualci koji su obilježili XX stoljeće, a autor im je nadjenao ime *erazmovci*. U ovoj analizi Dahrendorf je pretežno orijentiran na p(r) okazivanje političkih i ideologijskih ograničenja intelektualnog angažmana, uz rijetke i časne izuzetke. Svakako, riječ je o formativnim intelektualcima epohalne javnosti.

Po sličnom kriteriju, oplemenjenom kvantitativnim pokazateljima, u jednom drugom socijalnom, svjetonazorskom i nacionalnom kontekstu, poznati američki sudac i sveučilišni profesor R. A. Posner navodi 546 osoba u SAD-u kao «javne intelektualce prestižnog ugleda i utjecaja»<sup>5</sup>.

Paralelno s ovim europskim i američkim intelektualnim kružocima XX vijeka na ovim prostorima egzistirao je i koegzistirao u svijetu priznati i poznati krug intelektualaca (pisci, filozofi, suci, znanstvenici...) koji su bili javno angažirani u čitavom jugoslavenskom kontekstu, a raspadom zajedničke države postali su «poznati» i «utjecajni» kao hrvatski, srpski ili bošnjački intelektualci. U skladu s Dahrendorfovom kategorizacijom i najvišim mogućim etičko-intelektualnim kriterijima, primjera radi, jugoslavenskim *erazmovcima* svakako pripadaju Miroslav Krleža i Ivo Politeo<sup>6</sup> iz hrvatskog kulturnog kruga, Rade Konstantinović i Danilo Kiš iz srpskog, Abdulah Šarčević i Abdulah Sidran iz bošnjačkog.

<sup>5</sup> Posner, R. A.: *Public Intellectuals, Study of Decline*, Harvard UP, Cambridge, Massachusetts, 2001; vidi: Dahrendorf, str. 15.

<sup>6</sup> Za one koji nisu toliko upućeni u novija i starija zbivanja naše i svjetske povijesti, za ovog hrvatskog pravника (1887–1956) navodimo najvažnije bio-bibliografske podatke: istaknuo se kao odvjetnik i angažirani intelektualac u političkim procesima, braneći Josipa Broza Tita i Alojzija Stepinca; bio je prvi predsjednik Advokatske komore Hrvatske, predsjednik Advokatskih komora Jugoslavije, potpredsjednik i počasni doživotni potpredsjednik Međunarodne unije odvjetnika, za koju je izradio Kodeks odvjetničke etike (*Code de morale professionnelle*, 1954).

Esad Ćimić pripada krugu naših rijetkih i uglednih erazmovaca.

Erazmo Rotterdamski, nizozemski humanist i filozof (1469–1536) živio je u doba sasvim drugih iskušenja od onih kojima su bili izloženi intelektualci totalitarne epohe, intelektualci XX vijeka, kao «vijeka politike» i političke strasti, a upravo su te političke strasti, do paroksizma, potencirale vjerske, rasne, klasne i nacionalne osjećaje i strasti.

U tom pogledu, u horizontu slobodnog mišljenja ima neke biografske i bibliografske više nego simbolične sličnosti u sudbinama Erazma Rotterdamskog i Esada Ćimića. Oba su proganjana i zabranjivana. Iz Erazmova života i djela iščitavaju se ondašnje europske vjerske, duhovne, socijalne i političke prilike. U Ćimićevoj životnoj sudbini i njegovu znanstveno-teorijskom opusu ocrtavaju se naše vjerske i duhovne, socijalne i ideologijske kontroverze, sa svim egzistencijalnim i političkim posljedicama.

Erazmovo glasovito djelo *Pohvala ludosti* britka je satira na ondašnje duhovne, crkvene i društvene prilike, u kojima se posebno persifliraju lice-mjerje i glupost. U Ćimićevu opusu, od *Drame ateizacije* do *Dogme i slobode* – ogledaju se sva naša iskušenja i složenost odnosa između vjerskih zajednica i društva – države.

Nakon objavljivanja Erazmovih *Razgovora* i rasprave o *Slobodi volje*, Luther je proglasio Erazma «ateistom i svetogrdnikom»; Sorbonna je protiv Erazma pokrenula proces i osudila ga kao «neprijatelja crkve»; a prevoditelj njegovih *Razgovora* Louis Berquin bio je spaljen na lomači!

Ćimić, od objave svoje disertacije i prvih empirijskih istraživanja o hrvatsko-katoličkim, srpsko-pravoslavnim i bošnjačko-muslimanskim sklopovima svijesti, te pojavljivanja knjige *Politika kao sudbina* uživa ugled «nepodobnog intelektualca», disidenta, heretika, nepoćudnog sveučilišnog profesora, koji pomalo «kvari mladež», prkosi vlasti, pa su ga zbog takvog «znanstvenog karaktera» i opće «neprilagodljivosti», prvo, protjerali sa Sarajevskog univerziteta, zatim prognali s Beogradskog univerziteta i na kraju, kao ravnatelja, istjerali sa Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

Lomača ga i plamen nisu mogli mimoići, pa je, u *intermezzu*, zabranjena i u gradu soli, u Tuzli, na središnjem trgu spaljena njegova knjiga *Čovjek na raskršću!*

Ali, kao što je poznato, spaljivanje knjiga tek je priprema za spaljivanje ljudi. Knjige, nažalost, pale i pismeni i nepismeni. Pa još nam u ušima odzvanjaju nedavni poklici nekih naših «uglednih» etnointelektualaca kako bi trebalo na početku «duhovne obnove» izvršiti «temeljitu inventuru naših

knjižnica/biblioteka, a knjige štampane ćirilicom spaliti ili odložiti, jer mi možemo napisati nove i bolje».

Kad bismo bili do kraja sarkastični, profesora Ćimića mogli bismo tješiti njemačkim primjerom, jer Hitler je 1943. naložio da se spali kompletan Thomas Mann i svi pisci čija su djela bila nedostupna niskom obrazovanju politički ostrašćenog budućeg «kralja Europe/oca nacije»<sup>7</sup>.

Spaljivanje Ćimićeve knjige predvodio je prosvjetni radnik, učitelj, zatrovan ideologijom poslušnosti, a na taj «svečani pir» poveo je sve učenike iz škole. Od vlasti je tražio: pisca bezuvjetno i neodgodivo objesiti i to što prije, jer svaka njegova riječ razlog je za jedan i još jedan konop!

«Toga dana gorjela je čitava Bosna zajedno s vječnom supatnicom Hercegovinom», zapisao je Nusret Idrizović u eseju *Kad sveci marširaju*<sup>8</sup>.

O apsurdnu vladavine nasilja Ćimić je napisao knjigu *Politika kao sudbina*, koja je doživjela nekoliko izdanja, čak je u Beogradu i dramatizirana, kratko se zadržala na repertoaru, mada se predstava uvijek igrala pred prepunom dvoranom. I danas se kod nas (preciznije: na prostoru bivše zajedničke države), svako malo skidaju predstave s repertoara, od Bitole do Splita, od Velike Gorice do Niša, uglavnom je riječ o predstavama za koje se traži karta više, ali nisu po ćudima vladajućih elita (moćnika), pa se zbog «remećenja javnog (ćudo)reda i mira» miču s već najavljenog i otisnutog programa. Pisci, redatelji i ostala umjetnička čeljad pred njima su nemoćni. Sloboda umjetničkog (filozofskog, sociološkog...) izražavanja i vladajuća ideologija sretne su suputnice samo pri visokorazvijenoj ljudskoj svijesti i višim demokratskim standardima.

---

<sup>7</sup> Inače, otkako je godine Gospodnje 1559. papa Pavao IV. osnovao *Index librorum prohibitorum*, popis knjiga koje se kose s katoličkim moralom i zagovaraju reformu, prilično je velik, na kraju uglavnom su sažgane, završile u plamenu, zajedno sa svojim autorom ili bez njega. To se dogodilo i briljantnom intelektualcu, znanstveniku i svećeniku Markantunu de Dominisu (1560–1624), nadbiskupu splitskom, primasu Dalmacije i dekanu windsorskom. Slučaj ovog našijenca isusovačkog reda i autora čuvenog djela *De republica ecclesiastica*, i još čuvenijeg naučitelja retorike, logike i filozofije – zadivio je i zaprepastio ondašnju europsku javnost. Zadivio svojim umom, plemenitim idealima i reformskim idejama. Zaprepastio kulturnu Europu, u prosincu 1624, kad se sastala Velika inkvizicija i donijela odluku da se, posthumno, tijelo Markantuna de Dominisa i njegovi spisi javno spale na Campo di Fiori. Značenju i ugledu De Dominisa u ondašnjim znanstvenim i crkvenim krugovima, Celia Hawkesworth posvetila je cijelo poglavlje knjige: *Split – A Thousand Years of literacy*, MH, Zagreb 1997.

<sup>8</sup> Idrizović, Nusret: *Dvostruka avlija, eseji i putopisi*, Sarajevo, 2000, str. 64–71.

No, vratimo se načas tuzlanskoj lomači gdje je Ćimić pribijen na križ, a libar *Čovjek na raskršću* herostratski spaljen na dosoljenom crvenom plamenu. Imam u svojoj biblioteci fotokopirane i uvezane dobrano požutjele listove ove knjige, pa prenosim vrijedan spomena *impresum*: *Čovjeka na raskršću* izdala je 1975. godine sarajevska „Svjetlost“, za izdavača se potpisao Alija Velić, tehnički urednik Ivica Čavar, korekturu obavila Natalija Kulić, a štampala „Budućnost“ iz Novog Sada. Moglo bi se reći – bratski respektabilan uredničko-nakladnički ansambl, pa se pitamo zašto je i zbog čega zla kob sustigla baš ovu knjigu?! To da su se čitave biblioteke odvajkada spaljivale, poznato nam je, od one Aleksandrijske do Sarajevske, 1993. U ovom ratu, koji za neke ovdašnje intelektualce još nije ni završio, gorjele su i gore knjige na sve tri strane, jer moderni barbari i palikuće zaboravili su da i na egipatskoj piramidi stoji posveta knjizi: «Knjiga je vrednija od svih spomenika i od svih grobnica, urešenih oslikanim stupovima, jer ona sama gradi spomenik u srcu onoga koji je čita.»

*Čovjek na raskršću* zbirka je Ćimićevih eseja o jugoslavenskom društvu, moralu, ideologiji, klerikalizmu, kulturi, otuđenom i razotuđenom radu, slobodi i intelektualcima. I svi bi ovi eseji mogli proći da Ćimić u knjigu nije uvrstio dva pogubna oglada: *Intelektualac i ideologija* i *Čovjek u minusu*.

Ovako Ćimić formulira zadaću i odgovornost intelektualaca: «Čini se da je osnovna misija intelektualca kao čovjeka koga karakteriše izvjesna sposobnost ili orijentacija ka konstantnom i sistematskom misaonom pronicanju u bit fenomena koji čine naš historijski priređen ljudski svijet, da snagom intelekta i etički (ne zaboravljajući nikada etičku dimenziju kao imanentnu svakome ljudskome aktu) obrazloži historijsko-egzistencijalnu poziciju čovjeka. U tome se, dakako, sastoji moralni dug, odgovornost, kao i ono što se može nazvati moralnom vrijednošću intelektualaca. Intelektualci, kao aktivni činioци, snose dio odgovornosti za svekoliku situaciju suvremenog čovjeka i čovječanstva» (*Čovjek na raskršću*, str. 49). Ulogu intelektualca Ćimić izvodi iz Marxove filozofije, pa će ustvrditi: «Marxova epohalna misao, kao misao revolucije, izdašno iskazuje svoju intelektualnu nadmoć i svojom gipkošću otkriva neslućene mogućnosti samorazvoja» (str.11). U svakom slučaju, ova Ćimićeva knjiga bila je intelektualni i etički angažman u uspostavljanju civilnog društva, ali autor prerano je prokukurijekao o «anatomiji samoupravnog socijalizma», i «revolucionarnoj ulozi partije», pak je tom «sokolu trebalo pustiti malo krvi».

U to vrijeme jedan od najuglednijih katoličkih intelektualaca, teolog Šagi-Bunić objavljuje dvotomnu knjigu pod nazivom *Vrijeme suodgovornosti*,



gdje s kršćanskog stajališta reflektira teološka i crkvena pitanja, ali ne izbjegava pitanje čovjekove odgovornosti i ideologizacije kršćanstva, pa upozorava: «Velik dio današnjih napetosti među kršćanima, o kojima se čita u tisku i čuje kroz eter ili vidi na televiziji, leži također u tome što je dio kršćana suviše ideologiziran; što strepe za svoj idejni svijet, a nisu dovoljno svjesni da bi daleko više trebali strepiti za svoju braću, pa zato – u sklopu temeljnih kršćanskih spoznaja – i za same sebe. Jer su ideje u funkciji osoba, a ne osobe u funkciji ideja.»<sup>9</sup>

Možda bi partijski komesari i prešutjeli Ćimićev tekst o intelektualcima i odgovornosti, ali je veliko pitanje da li su ga aparatčiki, obično skromnog obrazovanja, razumjeli, a oni koji su shvatili poruku vjerojatno su mislili: Neka profesor divani o moralu, to mu je i posao, međutim kad je vrsni sociolog u eseju *Čovjek u minusu* ispisao tablicu – tipologiju poltrona, e to je moralo završiti upravo onako kako je tuzlanski (čitaj: bosanski!) visoki forum i presudio, na lomači i u plamenu. «Sve u svemu», kaže Ćimić, «jugoslavenski poltron je postao pojam mentaliteta. On ovlapoćava sumu duševnih dispozicija, dakle takvo duhovno ustrojstvo koje izbjegava da prekorači sigurne okvire vlastitog vegetiranja. On je lišen vlastite individualnosti i sa strašću se pridržava devize „ponovnog snalaženja i postavljanja“. To je najčešće čovjek prosječne pameti, zavisao od okoline i prilika, bojažljiv, sa razvijenim čulom da u promjeni nađe njen privid. On je zadovoljan time da mu gospodar pozajmi od svoje moći onoliko koliko mu je potrebno da bude miran i smiren. Nemilosrdnost u tlačenju za njega nije žalosni prelaz u stanje nečovječnosti, nego u tome vidi smisao života» (*Čovjek na raskršću*, str. 99).

Zar Ćimićeve tablice i tipologije poltrona ne vrijede i danas?!

Kad je riječ o slobodi mišljenja i zabranama, odnosu intelektualca i vlasti, europska i naša kulturna povijest poznaju različite slučajeve i primjere. Recimo, kad je Voltaire 1763. objavio čuvenu *Raspravu o toleranciji*, gdje se obrušio na vjerski fanatizam i isključivost, kralj Luj XV dekretom ga je protjerao, pa se pisac i filozof sklonio u švicarskom egzilu. Voltaireu nije teško pala ta presuda i osuda, a odmah ga je javno i pred slobodoljubivim svijetom zaštitio nitko drugi nego Diderot, koji za njim šalje i pismo sljedećeg sadržaja: «Preslavni i predragi brate Voltaire, čuvajte sebe za dobro čovječanstva za

---

<sup>9</sup> Šagi-Bunić, T. J.: *Vrijeme suodgovornosti*, knjiga prva, str. 453, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981. U drugoj knjizi, posebno u poglavljima: *Kako ćemo postati odrasli*, *Crkva i budući svijet* te *Uskršni kršćani u povijesnim zadacima* – pater Šagi izričito naglašava da su «vjernici i kršćani suodgovorni za sudbinu svijeta».

koje ste važniji vi nego pet stotina vladara stopljenih zajedno!»<sup>10</sup> Progonitelji su, očito, zaboravili da je Voltaire rekao: «Da Boga nema, trebalo bi ga izmisliti». Ćimić je, dok su ga kao inventivnog proučavatelja religijskih fenomena i omiljenog sveučilišnog profesora – protjerivali, zabranjivali i oduzimali katedre, sve je to stoički podnosio, uvjeren i siguran «da se bolje nalaziti među progonjenima nego među progoniteljima» (*Talmud*).

Da filozofe nije uputno hapsiti i protjerivati upućuje i Sartreova epizoda, ali sada s kraja života. Naime, taj angažirani intelektualac, poluslijep, polugluh, po lošem vremenu šepa Parizom kao kolporter opskurnoga glasila maoista (koji se zvao *Glas naroda*), jer su te novine vlasti bile zabranile zbog revolucionarnih ideja, a Sartre im želi i hoće pomoći. I tako, dok ga se spremaju hapsiti, konzultiraju ipak De Gaullea koji, pak, svjestan svoje povijesne odgovornosti da formulira instruktivne stavove, korisne i podobne za kasniju upotrebu, odgovara: «Voltairea se ne hapsi, ako ne želite revoluciju.» Francuski policajci ispravno su razumjeli metaforu svoga šefa, pa je Sartre nastavio svoj javni angažman za – kako je smatrao – pravedniji svijet (*Iskušenja neslobode*, str. 15).

Ćimić je nakon zabrane i spaljivanja knjige *Čovjek na raskršću* i nakon protjerivanja iz Sarajeva svoga Diderota, spasitelja, našao u Krleži, koji ga je 1977. u Zagrebu primio i svojim autoritetom preporučio zadarskom Filozofskom fakultetu. Ispratio ga je Krleža i utješio riječima (tako nam je Ćima prepričavao): «Ovdje nije uputno ni zahvalno svjedočiti istinu, za istinom je još od Kristovih vremena raspisana tjeratica, i još nije privedena, a osim toga, kakav biste vi intelektualac bili kad vam se ovako nešto ne bi bar tri puta dogodilo.» Još je dodao, valjda poučen vlastitim iskustvom: «Za utjehu vam, Ćimiću, kažem, to je prvi put najteže podnijeti.»

U toj istoj Europi, ondašnjoj i današnjoj, bilo je i tamo i ovdje, intelektualaca i duhovnika koji su blagoslivljali vladarsku moć. Naprimjer, Frajburški rektorski govor Martina Heideggera, od 27. svibnja 1933, i danas je dobar primjer za razmišljanje. Filozof bitka hvalio je, kako navodi Dahren-dorf, «buđenje naroda», koje je inače prije potcjenjivao. Govorio je o narodu, njegovoj povijesnoj zadaći i njegovome vodstvu i zahtijevao je potčinjavanje sveučilišta, znanosti, s obzirom na veličanstvenost «buđenja». Ono što je u rektorskom govoru još moglo zvučati napola filozofski, u mnogim je pozdravnim govorima, intervjuima, također i u službenim naredbama i rektorskim

---

<sup>10</sup> Voltaire: *Rasprava o toleranciji*, biblioteka *Magister*, Školske novine, Zagreb, 1986, str. 9.

stajalištima, bilo posve nedvosmisleno. U borbenom listu nacionalsocijalista Oberbadena *Der Alemanne* to je ovako zvučalo:

«Nacionalsocijalistička je država promijenila cijelu njemačku zbilju, s posljeticom da isto tako drugačiji mora postati čitav naš dosadašnji način shvaćanja i mišljenja.»

Da više ne bi bilo nikakve dvojbe, dodao je:

«Sam firer i samo on jest današnja i buduća njemačka stvarnost i njezin zakon!» (*Iskušenja neslobode*, str. 9. i 10)

Zvuči poznato. Nisu li mnogi ovdašnji režimski i etnointelektualci u nacionalističkom zanosu i u skladu s teorijom i praksom «duhovne obnove», postali sluge rđave politike, pišući predgovore «gospodarima rata», elaborirajući po medijima, za «široke narodne mase» ideje «humanog preseljenja», «etničkog čišćenja», «nebeskog naroda» i «svetog rata». Štoviše, «takvi» intelektualci, u «vrijeme prevrata», izvukli su se iz svojih kabineta i čahura, izašli su na javnu scenu, zauzeli su svekoliki kulturni, društveni i politički prostor, mnogi su postali ratni huškači. Od 1990. naovamo proizveli su dosta propagande, posijali more ideološkog otrova koji je i danas, nažalost, nataložen u političkoj retorici vladajućih elita, mas-medijima, školskim programima, katehezama i vjerskom tisku. I bez obzira što nikada nisu primili svete sakramente, preko noći, postali su «ljudi vjere», ali su ostali bez pameti. U svom neznanju i zasljepljenosti zaboravili su da je još arapski mudrac i pisac Abulala-al-Maari (973–1057) zapisao «da na zemlji obitavaju dvije vrste ljudi: oni koji imaju pamet, ali ne i vjeru, te oni koji vjeruju ali su bez pameti.»<sup>11</sup>

I jedne i druge, i one bez vjere i one bez pameti, Al-Maari je opominjao «da su uši mase čudna divlja polja, zasiješ obećanje nikne vjerovanje, zasiješ laž poteče krv» (str. 29). I to smo još jednom, nedavno, doživjeli i preživjeli.

Za razliku od nacionalistički ostrašćenih intelektualaca i vladara – moćnika pomračena uma, Esad Ćimić u svojim knjigama, najširoj kulturnoj i znanstvenoj javnosti, a studentima u Sarajevu, Zagrebu, Splitu, Zadru, Ljubljani i Beogradu, cijelog profesorskog vijeka izlaže jedan drugi i drukčiji, otvoreni i nadasve humanistički horizont mišljenja, bilo da tematizira/problematizira psihološke i filozofske aspekte religije ili socijalne i povijesne aspekte nacije.

---

<sup>11</sup> Al-Maari, Abulala: *Poslanica opraštanja, Zbirka zapisa*, Ibn Sina, Sarajevo, 1997, str. 18.

U izučavanju religijskih fenomena, Ćimić smatra da «ne treba govoriti niti za niti protiv religije, nego o religiji» (*Drama ateizacije*<sup>12</sup>).

Ćimić jest naš ponajbolji sociolog religije, ali on je više posvećen promišljanju filozofije religije, pa jednaku znanstveno-teorijsku pažnju pridaje i vjeri i razumu. O odnosu vjere i razuma, što je istina i kako do istine doći, papa Ivan Pavao II napisao je poticajnu i nadahnutu encikliku *Fides et ratio*, kojom je zaokupio pažnju ne samo kršćanskog svijeta nego i najširih intelektualnih krugova. Zašto? Zato što temeljna Wojtylina teza glasi da se *u potrazi za istinom i smislom života, vjera i razum ne isključuju, naprotiv, oni samo konvergentnim putevima, i uz različitu metodološku potporu – vode istom cilju.*

U knjizi *Ateizam kao povijesni humanizam* Ćimić će kazati da Marxova kritika religije «nije sistem» nego «otvorena misao». Za razliku od drugih marksističkih teoretičara koji su izučavali fenomen religije i koji su rezultate svojih empirijskih istraživanja usklađivali s vladajućom ideologijom «o odumiranju religije», interpretirajući to kao uspjeh ateizacije, dotle će Ćimić, potpuno suprotnog stajališta, ustvrditi «da religija ne iščezava, ona se mijenja» (u dijalektici i disputu vješti teolozi i klerici za ovu mijenu imaju formulu: *Ecclesia semper reformanda*).

Ćimiću, u promišljanjima religijskih fenomena i kada izlaže svoje refleksije o korelaciji i interakciji vjere i razuma – nisu strana ni tomistička stajališta u kojima je Akvinac aristotelovsku filozofiju uveo kao potkrepu teologiji, lučeći filozofske istine kao «istine uma» od teoloških istina kao «istina objave», koje jesu «nadrazumske» ali ne i «proturazumske».

Isto tako, Ćimiću je blizak Augustinov teološko-filozofski kriterij po kojem se svi poslovi dijele na «poslove države nebeske» (*Civitas Dei* – crkva) i «poslove države zemaljske» (*Civitas terrena* – ljudska zajednica); ljubav prema sebi (čovjeku) rodila je «zemaljsku državu», dok je ljubav prema Bogu, sve do preziranja sebe, rodila, «državu nebesku»<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> Točno je da je ovom knjigom, što je toliko puta rečeno, Esad Ćimić postao rodonačelnik sociologije religije, da je ova knjiga odgojila i u «tajne vjere» uputila nekoliko naraštaja i polaznika (svjetovnjaka i duhovnika) postdiplomskih studija iz sociologije/filozofije religije; knjiga je doživjela i pet izdanja, a ono po čemu se razlikuje prvo od petog izdanja mogli bismo nazvati: Ćimićev otvoreni um i neposredni intelektualni očevid. Naime, Ćimićev sociološki imaginarij jednako uspješno dopire do «biti stvari» i prije četrdeset godina i danas, pa se prvo izdanje (1971) pojavljuje kao *Drama ateizacije*, a posljednje, peto, izmijenjeno i dopunjeno izdanje (2007) kao *Drama a/teizacije*, u izdanju vodećeg BiH nakladnika, izdavačke kuće „Šahinpašić“.

<sup>13</sup> Vidi: Augustin, Aurelije: *De civitate Dei*, sv. prvi, KS, Zagreb, 1987. str. 261.

Svejedno, tijekom povijesti, smatra Sv. Augustin, «dolazi do miješanja poslova ovih dviju država». Ćimić, u svojoj knjizi *Sveto i svjetovno*, koja se sastoji od dva dijela: *Promišljanje posljednjega značenja* i *Izazovi i odzivi*, u sličnom misaonom i povijesnom kontekstu, govori o «smjenjivanju i nadopunjavanju svetoga i svjetovnoga». Zato će se Ćimić, svjestan reperkusija takvih «miješanja» i «smjenjivanja», stalno zalagati za slobodu crkve od države, ali i obratno: slobodu države od crkve<sup>14</sup>.

Tako izlažući svoju filozofiju religije i svoju filozofiju humanizma, lišenu svakog dogmatizma i isključivosti, za sve nas profesor Ćimić bio je i ostao *doctor angelicus* i *doctor gratiae*.

O religiji i crkvi, kao faktoru etničke identifikacije i diferencijacije u jugoslavenskom društvu, malo je tko poput Esada Ćimića iznio toliko oštro-umnih zapažanja, socioloških analiza i smionih humanističkih poruka. O religiji i naciji, između ostaloga, vodio je i dva znanstveno-istraživačka projekta: *Konfesije i rat*, te *Religija i nacija: katolici, pravoslavni i muslimani*.

Ponukan zlouporabom vjere i nacije u našoj multinacionalnoj i multikonfesionalnoj zajednici osamdesetih godina prošlog vijeka u organizaciji zagrebačkog Centra za idejnoteorijski rad organizirao sam znanstveni simpozij o temi *Religija i nacija*, a u povodu pojavljivanja istoimene knjige vrsnog sociologa religije Nikole Dugandžije. Na tom skupu okupio sam naše eminentne stručnjake, teologe, filozofe, povjesničare, sociologe i ostale društvene teoretičare, s nakanom da teorijski raspravimo i rezultatima empirijskih istraživanja potkrijepimo koji to socijalni uvjeti i okolnosti reproduciraju klerikalističku i nacionalističku svijest; da propitamo poznaje li povijest religiju kao vid nacionalnog otpora; koliko je i na koji način religija prisutna pri konstituiranju moderne nacije; gdje su granice i može li ih uopće biti između svetoga

---

<sup>14</sup> Ali da se univerzalnost «države nebeske» ne smije nikada poistovjećivati i podudarati bez ostatka s partikularnom «državom zemaljskom», upravo u skladu s ovakvim teološko-filozofskim razmišljanjima, to tvrdi i pater Šagi-Bunić, koji se poziva na isti izvor: «Nije drukčije bilo ni shvaćanje sv. Augustina kad je u istoj vremenskoj periodu, samo nešto kasnije, pisao da «nebeska država» (tj. crkva), *dok hoda ovdje na zemlji, sazivlje svoje građane iz krila svih nacija, sabire svoju putničku zajednicu iz svih jezika, a da je pri tom ne smeta različitost običaja, zakona, institucija* (usp. *De civitate Dei*, XIX 17; vidi o tom: De Loménie, E. Beau: *L'Église et l'État – un probleme permanent*, Fayard, Pariz, 1957, str. 31); vidi zbornik: *Religija i nacija*, str. 74. i 75.

i svjetovnoga; kako su se u našim prilikama, u povijesnom slijedu, mijenjali, smjenjivali, zamjenjivali i nadopunjavali religijski i nacionalni entiteti i identiteti itd.<sup>15</sup>

S tog skupa izdvajam Ćimićevu temeljnu misao, koja se tiče nacionalnog i konfesionalnog konteksta:

«U svojim razmišljanjima o problemu nacije i nacionalnog fenomena u okviru jugoslavenskog društva, ja sam poodavno ponudio koeficijent diferencijacije kao hipotetički okvir sociološko-povijesnog pristupa. Držim da je on i danas dovoljno upotrebljiv. O čemu se radi?

Na pozadini definitornih elemenata nacije koji su općeusvojeni kao povijesno-socijalne pretpostavke držao sam da je naše nacije moguće i osnovano podijeliti u tri kategorije:

1. Slovenci i Makedonci – na spomenutim povijesnim pretpostavkama – posjedovali su jedno sekularno sredstvo etničkog diferenciranja: jezik;
2. Crnogorci – kao što sam već naglasio – također su posjedovali sekularno sredstvo etničke diferencijacije;
3. Hrvati, Srbi i Muslimani (Muslimani, s velikim «M» iz tog vremena isto su što i Bošnjaci danas) – uz sav respekt mnogih drugih činilaca – u domeni etničkog diferenciranja imali su snažan – premda ne jedini – utjecaj jednog sakralnog sredstva (religije, odnosno konfesije).

Ovakva tvrdnja, u okviru marksističkog pristupa bila je – sve donedavno – nelegitimna, ma koliko se ona temeljila na provjerenim povijesnim činjenicama.

Povijest nas nije konzultirala o tome kako će situirati ulogu bilo kog činioca, pa i religije u nacionalnom konstituiranju. Ona nas je, u izvjesnom smislu, već dovela pred gotov čin. A svaka svijest koja svoj sadržaj crpi samo iz istorije, dakle, koja nema interes za budućnost, za prevazilaženje vlastite ograničenosti, ima dogmatski karakter» (*Zbornik*, str. 112. i 113).

Za sve one koji poistovjećuju (ili ga svode na svoju mentalnu i nacionalnu mjeru) hrvatstvo i katoličanstvo, vrijedi citirati ponovno teologa Šagi-Bunića, koji je na simpoziju imao blistavo izlaganje pod naslovom *Kršćanstvo sabire ljude a ne nacije*:

---

<sup>15</sup> Nakon simpozija objavljen je zbornik: *Religija i nacija*, izd. Centra za idejnoteorijski rad i «11. teze» biblioteke *Kulturnog radnika*, Zagreb 1984.

«Po katoličkim je načelima nedopustiva nacionalizacija crkve kao i eklezijalizacija nacije. Ja kao član hrvatske nacije i kao čovjek, a ne samo kao teolog, mislim da bi bilo pogubno i štetno za samu hrvatsku nacionalnu zajednicu, zastupati neodvojivost odnosno vezanost hrvatstva s katolicizmom, jer bi to nanosilo veliku štetu opravdano kohezivnosti hrvatske nacije i unosilo u nacionalnu svijest jedan element disgregacije koji ne bi nikome koristio, a ljudskosti i nacionalnom bi suživljenju duboko škodilo. *Ako bi se proširilo i učvrstilo shvaćanje da samo dobar katolik može biti Hrvat, a zastupnici drugih vjerskih stavova ili svjetonazora ili ateisti da ne mogu biti dostojni i nacionalno korisni članovi hrvatske narodne zajednice, to bi značilo – posebno u naše vrijeme neophodnog pluralizma i nezaobilazne tolerancije – unošenje u hrvatsku naciju jednog razaralačkog elementa, po čemu bi onda kršćanstvo u hrvatskom narodu postalo sasvim nešto drugo od onoga što bi kao religija spasenja i duhovnog zdravlja trebalo biti* (podcrtao: B.R.); a to bi se protivilo i obaveznoj društvenoj slobodi u vjerskim stvarima koju je proklamirao Drugi vatikanski koncil. Ja osjećam ljudsku dužnost da to javno govorim» (Zbornik, str. 74. i 75). Tako je zborio pater Šagi.

A prema susjedima druge vjere i druge nacije, drukčijeg povijesnog iskustva i drukčijeg kulturno-civilizacijskog opredjeljenja – treba biti susretljiv i snošljiv, ničim ih ugrožavati ili prezirati. O odnosu i ponašanju spram bližih i susjeda sv. Augustin je zapisao: «A zaratiti protiv susjeda, pa zatim dalje napadati te ništiti i podjarmljivati narode koji ti ničim ne smetaju, jedino zbog pohlepe za vladavinom – kako da se to drukčije nazove nego li velikim razbojstvom?» (*De civitate Dei*, str. 262)

Danas već Blaženi, Ivan Pavao II., za svoga prvog pastoralnog i državnog posjeta RH, 10. i 11. rujna 1994, hrvatskim intelektualcima i kršćanskom puku, s tim u vezi, poslao je dvije važne poruke. Predstavnicima hrvatske kulture i znanosti u Apostolskoj nuncijaturi održao je govor naslovljen *Poštujte etičke opsege kulture*, u kojem ih zavjetuje «da promišljaju svijet u kategorijama humaniteta, a ne kategorijama nacionaliteta». Sutradan, pred više od milijun kršćanskih vjernika, u propovijedi *Imajte hrabrosti oprostiti i prihvatiti bližnjega!* – Sveti otac je poručio: «Dragi Hrvati, nakon susreta s vama, još više cijenim vašu kršćansku i građansku zauzetost. Osnaženi iskustvima sazrelih kroz prošlost, koja nije uvijek bila obilježena radosnim događajima, *pozvani ste danas graditi bolju budućnost*, aktivno sudjelujući u javnom životu i dajući vaš nezamjenjivi doprinos učvršćenju demokratskog sustava, dobrom funkcioniranju institucija, usavršavanju pravne države. Nikada nemojte zaboraviti da vjera pokazuje svoju plodnost kada je u stanju podržavati inicijative dobrote, snošljivosti i opraštanja.» I ekumenski zaključuje: »Sadašnje tragične

posljedice i napetosti ne smiju biti uzrokom zaborava da mnogi elementi ujediniju narode koji su danas u ratu. I zato je bitno i nužno sakupiti sve ono što ujedinjuje – a to nije malo – i time graditi perspektive bratske solidarnosti.»<sup>16</sup>

Na kraju, Ćimićev etički i intelektualni angažman ne ogleda se samo u univerzalnim i znanstveno-teorijskim temama, naprotiv, kad god mu se ukaže prigoda, svoj etos, talent i pronicljivi znanstveni um, zalaže za istinu i obranu ljudskog dostojanstva, sada i ovdje.

Jedna od najmračnijih i najbestijalnijih pojava koja se dogodila no ovim prostorima, u ratu, do urbocida («klanja gradova», B. Bogdanović), genocida (Srebrenica<sup>17</sup> i Vukovar), ekocida i kulturocida, bila je – silovanje. Posebno silovanje žena u Bosni.

Nusret Idrizović, nakon svoje remek-trilogije (*Kolo bosanske škole smrti*, *Kolo tajnih znakova*, *Kolo svetog broja*) 1996, nadnesen nad sudbinu sedamdeset silovanih žena, a misleći pritom na sve silovane i one koje će tek biti – napisao je zbirku ispovjednih i dokumentarnih eseja *Hude sudbe – silovanje Azre*<sup>18</sup>.

Esad Ćimić za ovu knjigu napisao je u formi pogovora studiju o patologiji mržnje *Teze od smaknuća. Skica sociologijskog promišljanja silovanja*.

Evo jednog svjedočenja – dokaza Idrizovićeve sugovornice:

«Obeščastiti čednost; vrhunsko uživanje. Niko je bio navikao u ljubav unositi okrutnosti. Ubio je suprugu (muslimanku), a odmah nakon povratka iz Zenice – i ljubavnicu (muslimanku). Halapljivo je uzimao muslimančice, zajapurene od iznenađenja i čedne naivnosti. Osveta Kosova! (str. 69)

Ćimić sociološki eksplicira:

«Kada je govor o silovanju (žena), naručito muslimanki, onda je na djelu aberacija od svetog i to pomoću kvazipovijesnih argumenata što se inkorporiraju u tako oblikovanu psihu na način da je kompletiraju i pretvaraju u trajan negativni naboj kojega prožimaju mutni porivi što svoje podrijetlo najčešće vode iz sfere iracionalnog... Malo je naroda u svijetu koji su tako

<sup>16</sup> Sve Papine govore i poruke u RH i BiH vidjeti u: Pavao II, Ivan: *Testament za treće tisućljeće*, predgovor napisao Josip kard. Bozanić, Prometej, Zagreb, 2001.

<sup>17</sup> Nitko do sada nije umjetnički tako snažno i potresno transformirao srebreničku tragediju kao slikar Mersad Berber u ciklusu «Srebrenica», vidi: monografija Srebrenica, izd. E&A, Zagreb 2011. Vukovar, nažalost, još uvijek traži svoga umjetnika (riječi, slike, glazbe, filma).

<sup>18</sup> Idrizović, Nusret: *Hude sudbe*, pogovor Esad Ćimić, AGM, Zagreb, 1996.



zorno pokazali da više utječe povijest na njih nego oni na povijest, kao što je to slučaj sa Srbima. Ono po čemu su bitno različiti zapravo je povijesna tvorba koja se usidrila u središnje točke njihove ličnosti. Težnjom za nadilaženjem, koja je bitna značajka čovjekova generičkog bića, oni kao da su usmjereni prema osvajačkom. Na njih se gotovo doslovce može prenijeti ono što je u jednom svom tipu opisao Fromm<sup>19</sup>: 'Ako ne mogu da stvorim život, mogu da ga uništim. Uništavanje je prevazilaženje života. A duboki su korijeni njihove destruktivnosti i ona traje desetljećima.' » (Iz *Pogovora*, str. 257. i 258)

Ćimić zaključuje:

«Raspeti između nastojanja da osvoje izvornu vjeru i spoznaje da im to nije povijesno dosuđeno, ljudi svetosavske tradicije bivaju zatočeni svojom samoživošću, otporom utkivaju u sve tijekove moderne kulture i civilizacije, i neugaslom čežnjom da se šire ubijajući, osvajajući, uništavajući i silujući. Da su, kojim slučajem, tako postupali Osmanlije, sigurno bi se za petsto godina izgubio svaki trag narodu koji je zatečen na ovim prostorima. Srbi su jedinstven narod i po tome što nikada nisu mogli preboljeti posljedice 'prevjeravanja'. » (str. 250)

UN i BiH statistike bilježe da je u ovom ratu silovano na stotine tisuća žena.

Obeščašćene žene, od srama i poniženja, skrivaju se i žive tuda-svuda, ovdje, u Europi i po ostalim kontinentima. Danas je u svijetu više od milijardu muslimana. U jednom od Poslanikovih hadisa stoji i ovo: «Prema ženama su velikodušni i pažljivi samo plemeniti ljudi, a žene ponizuju i zlostavljaju samo oni koji su loši i niske naravi.»<sup>20</sup> U Kur'anu je zapisano: «Najsavršeniji među vjernicima je onaj koji je najbolji prema ženi».

Kao što vidimo, u svim idejnoteorijskim pitanjima i znanstvenoistraživačkim projektima, u svim ovdašnjim ljudskim i društvenim dramama, angažirano sudjelujući u svim kulturno-civilizacijskim i epohalnim očitovanjima: od teološko-filozofskih disputa do sudbine čovjeka u tranzicijskom vremenu,

<sup>19</sup> Posebno vidjeti poglavlja posvećena najvećim zločincima novije povijesti, reprezentantima «maligne destruktivnosti» (Musolini, Staljin, Hitler), zatim Freudovo pismo Einsteinu *Čemu rat?* u: Fromm, Erich: *Anatomija ljudske destruktivnosti*, prva knjiga, str. 44 i dalje. August Cesarec, Naprijed i Nolit,

<sup>20</sup> Riječ je o *hadisu* br. 831, a za sve zaraćene narode i sukobe, ma gdje se god događali, vrijedi *Poslanikov hadis* 795 koji kaže: »Propašće i na velikom gubitku biće čovjek u čijem srcu nema ljubavi za druge ljude!» Više o časti i dostojanstvu žene u islamskoj tradiciji vidjeti: sure III, IX, XVIII, XXVII i XXXIII, u: *Tefsir i Kur'an*, s arapskog preveo Enes Karić, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995.

od sustavne ateizacije do obogotvorenja nacije, od revolucionarnih mitologema do «buđenja naroda» i ratne kataklizme, i sve to u vremenskom luku od šezdesetih godina prošloga vijeka do danas – Esad Ćimić ostao je dosljedan, ne iznevjeravajući dobra načela pedagoške savjesti i uzorne profesorske odgovornosti.

Zbog svega što je izgovorio i napisao – Esada Ćimića, s pravom, možemo svrstati u niz blistavih erazmovskih intelektualaca i ljudi na dobitku.